

Отримано: 26 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: Kruhlij.Olena@vnu.edu.ua

Kozak.Alla@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-131-134

Круглій О. Р., Козак А. В. Утворення термінологічних ланцюжків і парадигм комбінувальними формами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 131–134.

УДК: 81'373=811.111

Круглій Олена Ростиславівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

Козак Алла Володимирівна,

канд. педагог. наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

УТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ЛАНЦЮЖКІВ І ПАРАДИГМ КОМБІНУВАЛЬНИМИ ФОРМАМИ

У статті проаналізовано процеси формування термінологічних гнізд, термінологічних парадигм, термінологічних ланцюжків, термінологічних рядів комбінувальними формами на прикладі термінів, відібраних із тлумачних словників сучасної англійської мови. Аналіз матеріалу показав, що процес наповнення існуючих термінологічних гнізд перевищує за швидкістю процеси формування нових. Характерно, що досліджувані класичним терміноелементам властиве гніздування у вигляді двох, трьох і навіть чотирьох ланцюжків. У ролі препозитивного компоненту, комбінувальні форми вказують на індивідуальні ознаки предмета чи явища та є змінною величиною. Виконуючи роль постпозитивного форманта, вони стають сталою величиною, вказують на клас предметів чи явищ й виконують систематизуючу функцію.

Ключові слова: термінологічний ланцюжок, термінологічна парадигма, термінологічне гніздо, термінологічний ряд.

Olena Kruhlij,

PhD of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation,
Lesya Ukrainka Volyn National University

Alla Kozak,

PhD of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation,
Lesya Ukrainka Volyn National University

THE FORMATION OF TERMINOLOGICAL CHAINS AND PARADIGMS BY COMBINING FORMS

The article is dedicated to analysis of terminology chains, terminological paradigms, terminological families, terminological rows formed by combining forms. Typically the process of filling terminological families exceeds the speed of formation of new ones. Analysis of the material showed that the studied classical word forming elements are characterized by creating the chains of two, three and even four units. Such mini families (2-3 members paradigm) make up a small number in modern terminological systems but have a high potential and provide further "growth" of terms families. Structurally and semantically related terms form terminological series in which terminological elements enter into syntagmatic and paradigmatic relations. The final forms enter into the paradigmatic relations as a part of the terminological paradigm built with using a common prepositional component. Acting as a prepositional component they indicate individual features of an object or phenomenon and are a variable value. They become a constant value in the role of postpositive formant and are the indicators of a class of objects or phenomena performing a systematizing function. Classical terminological elements form open terminological rows, chains, families and can enter into paradigmatic relations, which is an important system-forming factor used in terminology to reflect the systemic nature of scientific concepts. The very process of the new terminological families, chains, paradigms creation can be considered both as a process and as a result of terminological derivation.

Key words: terminological chain, terminological paradigm, terminological family, terminological row.

Постановка проблеми. Характер термінологічної номінації, конкретне термінологічне завдання диктують сьогодні вибір найбільш ефективних й оптимальних засобів вираження спеціальних понять у мові науки. Загальними тенденціями сучасного терміноутворення є максимальна спеціалізація дериваційних формантів і цілих моделей, які набувають особливого спеціалізованого семантично-структурного характеру, збільшення їх регулярності, а саме повторюваності засобів оформлення близьких понять конкретних наукових галузей, утворення власне термінологічного словотвірного фонду.

Актуальність. За порівняно короткий час термінологічна дериватологія пройшла не лише етап свого становлення, а й досить інтенсивного розвитку та утвердження у ролі однієї з провідних галузей лінгвістики. Унаслідок цього актуальним є різноаспектне дослідження термінологічного словотвору, що збагачує мовознавство оригінальними прийомами та методами вивчення структури термінологічних одиниць, їх семантики, ґрунтовним описом дериваційних систем різних наук.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні еволюційний аспект терміноутворення полягає у динаміці наповнення і розвитку таких гнізд, що пов'язано з питаннями актуальності та значимості понять, які потребують номінації та експлікації, із дериваційними потенціями терміна та можливостями морфо-фонологічного характеру. Межі термінологічних гнізд є рухомими, їх постійна фіксація не можлива, так як не можна визначити межі пізнання і ту кінцеву «межу», за якою цей процес закінчується [2, ст. 158].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розвідок останніх років властива тенденція до розгляду постдериваційного термінологічного простору як системно організованої, упорядкованої та відкритої сукупності понятійно та деривацій-

но взаємопов'язаних термінологічних гнізд/блоків (див., наприклад, праці Л. Ю. Буянової, М. Н. Володіної, А. В. Лємова, О. Н. Полухіної та ін.). Мета нашої розвідки – дослідити основні шляхи та способи утворення термінологічних гнізд, ланцюжків, рядів і парадигм за участі комбінувальних форм (combining forms) – терміноелементів переважно класичного походження типу: *aero-*, *auto-*, *kilo-*, *macro-*, *-logy*, *-scopy*, *-tomy*. Матеріалом дослідження стала суцільної вибірка дериватів, які містять ці одиниці у своєму складі, із тлумачних словників сучасної англійської мови, а саме: Merriam Webster's Collegiate Dictionary (2020 р.), а також із словника The Oxford Dictionary of English (2003 р.).

Викладення основного матеріалу. Терміногніздо як одиниця дериваційного ярусу – це специфічна мікросистема, що акумулює шляхи, способи та результати деривації термінів; закодований науковий мінітекст, який при необхідності можна адекватно декодувати та відновити у повному обсязі його суттєвих характеристик. Термінологічний дериваційний ланцюжок – це ряд, системно організована послідовність термінів, які знаходяться у відношеннях похідності. Всі термінологічні дериваційні ланцюжки, об'єднані загальним формантом, формують одне гніздо [2, ст. 158]. Характерно, що процес наповнення термінологічних гнізд перевищує за швидкістю процеси формування нових. Так, наприклад, якщо в New World Webster's Dictionary of Current English (2003) гніздо з класичним терміноелементом *adeno-* на вершині включало 6 дериватів, то в Merriam Webster's Collegiate Dictionary (2020) терміногніздо з *adeno-* склало 11 одиниць.

Аналіз матеріалу показав, що досліджуваним класичним терміноелементам властиве гніздування у вигляді двох, трьох і навіть чотирьох ланцюжків. Такі міні-терміногнізда (2-3 члени парадигми) складають незначну кількість у сучасних терміносистемах, але володіють високим термінотвірним потенціалом і забезпечують подальше „розростання” термінологічних гнізд. Пор.: *-graph*, *-grapher*, *-graphic*, *-graphy*; *-gyne*, *-gynous*, *-gyny*; *-iatric*, *-iatrics*, *-iatry* (див. табл. 1).

Таблиця 1

Зразки термінологічних дериваційних ланцюжків комбінованих форм

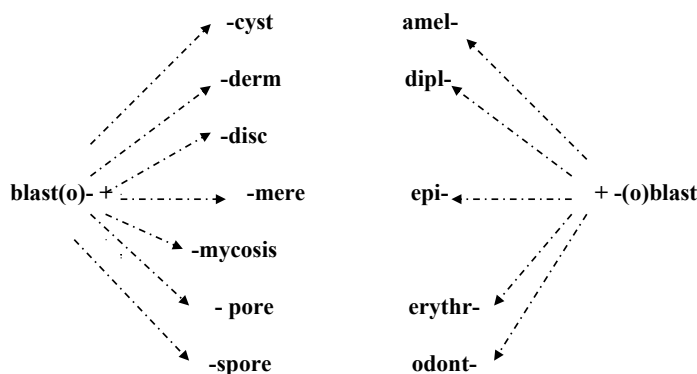
Жива істота чи предмет	Стан чи дія	Засоби дії (знаряддя, інструменти)	Такий, що має відношення
-blast	–	–	-blastic
-carp	–	–	-carpic
-gen	-geny	–	-genous
-grapher	-graphy	-graph	-graphic
-later	-latry	–	–
–	-metry	-metre	-metric
-path	-pathy	–	-pathic

Структурно та семантично пов'язані терміни утворюють *термінологічні ряди*, в яких терміноелементи вступають між собою у синтагматичні та парадигматичні відношення. Пор.: термінологічний ряд із постпозитивним терміноелементом *-rrhea*: *amenorrhea*, *dysmenorrhea*, *gonorrhoea*, *leukorrhoea*, *seborrhea*, у якому препозитивні компоненти утворюють парадигму по відношенню до фінального елемента.

У парадигматичних відношеннях між собою можуть знаходитись і фінальні форманти, що входять до термінологічної парадигми, побудованої за допомогою спільного препозитивного компоненту. Наприклад, *oste(o)-*: *osteopathy*, *osteotomy*, *osteology*, *osteomyelitis*, *osteoarthritis*, *osteoblast*, *osteoclast*, *osteocyte*, *osteogenesis*, *osteogenic*, *osteomalacia*, *osteopath*, *osteoplasty*, *osteoporosis*, *osteosarcoma*.

Такі термінологічні ряди мають відкритий характер. Кожен із наведених термінів – член утворень одного типу з точки зору місця термінологічної одиниці у терміносистемі [3, ст. 84]. За участі досліджуваних терміноелементів можуть створювати потенційні терміни, що зумовлено конкретним термінологічним завданням і самим ціленаправленим характером термінологічної номінації. Наочним прикладом створення таких термінологічних одиниць і є відкриті термінологічні ряди, що можуть постійно поповнюватись новими термінами. Дослідники пояснюють цей процес спеціальною інформативною значимістю класичних терміноелементів [10, ст. 44].

Деякі досліджувані терміноелементи є семантично схожими одиницями та можуть виступати в ролі першого та другого компонента термінів. Такі елементи у нашому дослідженні отримали статус біфункціональних комбінувальних форм: *carp(o)-* та *-carp* 'fruit'; *cyst(o)-* та *-cyst* 'bladder: sac'; *cyt(o)-* та *-cyte* 'cell'; *dendr(o)-* та *-dendron* 'tree'; *glott(o)-* та *-glott* 'language'; *hem(a, o)-* та *-hemia* 'blood'; *mer(o)-* та *-mer* 'part: segment'; *morph(o)-* та *-morph* 'form'; *odont(o)-* та *-odont* 'tooth'; *phyll(o)-* та *-phyll* 'leaf'; *phyt(o)-* та *-phyte* 'plant'. Такі елементи можуть утворювати певні парадигматичні блоки (див. рис. 1).

Рис. 1. Парадигматичний блок комбінувальної форми *blast(o)-/-(o)blast*

Проте ці позиційні варіанти класичних терміоеlementів відрізняються семантично. Залежно від позиції у слові та можливості/неможливості вільно вживатись у ньому біфункціональні комбінувальні форми мають різні лексичні значення. Так, наприклад, лексема *graph* має значення 'графік, діаграма', терміоеlement *graph(o)-* у препозиції має значення 'письмо: написання': *grapholect, graphology, graphometry* (визначення індивідуальних властивостей почерку); у постпозиції цей елемент має значення 'пристрій для передачі запису зображення': *echograph, pantograph, spectrograph*, 'запис, зображення': *scenograph* (зображення предмета в перспективі), *photograph* (фотознімок), *autograph* (автограф). Слово *phone* має значення 'телефон', а також лінгвістичний термін 'фон', у препозиції формант *phon(o)-* має значення 'звук': *phonograph, phonology, phonendoscope*, а в постпозиції – 'звук, переважно у назвах музичних інструментів і засобів для передачі звуку': *melaphone, megaphone, saxophone, telephone*, 'той, хто розмовляє певною мовою': *Francophone*. Формант *therm-* на початку слова означає 'спека: висока температура': *thermodynamics, thermostat*, 'термоелектричний': *thermocouple, thermopile*; у постпозиції – 'тварина, що має (особливу) температуру тіла': *ectotherm, homeotherm, poikilotherm*.

Виступаючи в ролі препозитивного компоненту, вони вказують на індивідуальні ознаки предмета чи явища та є змінною величиною. Виконуючи роль постпозитивного форманта, вони стають сталою величиною і є показником класу предметів чи явищ, виконуючи систематизуючу функцію. Наприклад, у позиції першого компоненту терміоеlement *hem-* (*hema-, hemo-, hemat-*) вказує на родо-видові або причинно-наслідкові відношення: *hemacytometer, hemangioma, hemoflagellate, hematology*, а постпозитивний формант *-emia (-hemia)* вказує на порушення у складі крові: *azotemia, leukemia, uremia*.

Формування терміологічних рядів, парадигм, гнізд дериваційно зумовлене системністю термінології. У найбільшому постдериваційному утворенні – гнізді з'єднуються в одне ціле продукти всіх процесів терміотворення афіксації, словоскладання (див. табл. 2).

Таблиця 2

Терміологічне гніздо "chlor(o)-"

Препозитивний терміоеlement	Префікси	Суфікси	Постпозитивний терміоеlementи
chlor (o)-	a- per-		-hydrian, -ethylene,
		-ate	-amine, -benzene,
		-ide	-fluorocarbon,
		-ine	-fluoromethane,
		-ite	-form, -plast,
			-tetracyclin

Процес парасинтезу може бути представлено наступними моделями, де R=chlor(o)-: a+R+hydrian, per+R+ethylene, per+R+ate, R+amine, R+ate, R+ide, R+ine, R+ite, R+benzene, R+fluorocarbon, R+fluoromethane, R+form, R+tetracycline.

Головні висновки. Отже, з певних інтра- та екстралінгвістичних причин вихідним матеріалом основної частини термінофонду сьогодні є терміоеlementи класичного походження. Вони широко застосовуються національними мовами не лише для словотвору згідно інтерлінгвістичних моделей, але й вже існуючих у мові-реципієнті моделей. Класичні терміоеlementи формують відкриті терміологічні ряди, ланцюжки, гнізда та можуть вступати в парадигматичні відношення, що є важливим системоутворюючим фактором, який використовується у термінологіях для відображення системності наукових понять. Сам процес терміологічного гніздування, створення терміологічних рядів, ланцюжків, парадигм можна розглядати як процес і як результат терміологічної деривації.

Перспективи використання результатів дослідження. Подальші дослідження у цьому напрямку передбачають вивчення процесів терміологічного гніздування, створення терміологічних рядів, ланцюжків, парадигм у сфері функціонування терміологічних одиниць, а саме у наукових текстах окремих галузей науки.

Література:

1. Беляев Р. С. Ономастический анализ греко-латинских терминологических элементов (на материале латинской клинической терминологии) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1990. 24 с.
2. Буянова Л. Ю. Термин как единица логоса: монография. Краснодар: Кубанский госуд. ун-т, 2002. 185 с.
3. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии массовой информации). Москва : Изд-во МГУ, 2000. 128 с.
4. Гармаш О. Л. Система словотвору англійської мови та інноваційні процеси літературознавства : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Запоріжжя, 2005. 21 с.
5. Горько С. І., Малімон Л. К. Комбінувальна форма як складник дериваційної системи англійської мови. *Науковий вісник волинського національного університету імені Лесі Українки : Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. № 24. С. 168–172.
6. Єнікєєва С. М. Формування та функціонування нових словотворчих елементів англійської мови : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Харків, 1999. 16 с.
7. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття : автореф. дис. ... докт. филол. наук. Запоріжжя, 1999. 32 с.
8. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ : Наукова думка, 1984. 251 с.
9. Круглій О. Р. Комбінувальні форми як матеріальна субстанція змісту наукових понять (на прикладі сучасних англійської і німецької мови). *Науковий Вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*. Луцьк : РВВ "Вежа-Друк" СНУ ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 6 (331). С. 274–280.
10. Лемов А. В. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии). Саранск: Из-во Мордовского ун-та, 2000. 192 с.

11. Полухина О. Н. Терминообразование на базе греко-латинских терминологических элементов в стоматологической терминологии (на материале французского языка) : автореф. дис. ... докт. филол. наук. Саратов, 2001. 19 с.
12. Сандій Л. В. Словотвірна неологізація в англійській мові сфери економіки. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 3. С. 228–233.
13. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. Изд. 3-е, стереотипное. Москва : Эдиториал, УРСС, 2002. 312 с.
14. Тилембулова С. Н. Трансформированные корневые морфемы (на материале русских префиксоидов и их аналогов в английском и казахском языках) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Саратов, 2000. 19 с.
15. Хмелик Л. Я. Комбинирующаяся форма в системе средств английского словообразования : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1972. 23 с.
16. Merriam Webster's Collegiate Dictionary. 11th Edition. Springfield, Massachusetts, U.S.A., 2020. 1559 p.
17. Oxford Dictionary of English. Second Edition. Oxford University Press, 2003. 2008 p.